

УДК 371.13:37.032

В.А. ФРИЦЮК,

*доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*

О.П. ГРОШОВЕНКО,

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

Характеризується компетентнісний підхід до дослідження підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку як один з важливих методологічних підходів (акмеологічний, аксіологічний, антропоцентричний, діяльнісний, культурологічний, особистісний, синергетичний, системний, суб'єктний) до проблеми. Уточнено визначення «компетентність професійного саморозвитку майбутнього вчителя» як інтегрована здатність особистості, що поєднує знання стосовно професійного саморозвитку, уміння, навички, досвід професійного саморозвитку, ціннісні орієнтації на професійний саморозвиток, позитивне ставлення до саморозвитку; розкрито сутність та основні показники професійної компетентності вчителя.

Ключові слова: професійний саморозвиток, готовність, майбутні педагоги, методологічні підходи, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Нині, в складних суспільних умовах швидких змін, глобального оновлення не лише технологічної бази, а й ціннісної та інших сфер, а також зростання економічної і географічної мобільності фахівців, зокрема майбутніх педагогів, загострюється проблема їхньої відповідності потребам безпосередньої діяльності. Розв'язання цієї проблеми варто шукати в площині безперервного професійного розвитку і саморозвитку особистості впродовж життя. Ця проблема насамперед стосується підготовки педагогічних кадрів, адже саме вони формуватимуть суб'єкти різних видів людської діяльності.

Аналіз наукових праць дає змогу зробити висновок про відсутність єдиного методологічного підходу до визначення поняття «саморозвиток». Різнобічність і багатогранність його проявів свідчать про неоднозначність і комплексний характер цієї категорії [4].

У дослідженні процес підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку ґрунтується на кількох взаємопов'язаних наукових підходах, з-поміж яких визначаємо акмеологічний, аксіологічний, антропоцентричний, діяльнісний, компетентнісний, культурологічний, особистісний, синергетичний, системний, суб'єктний [10].

У статті зупинимося докладніше на характеристиці компетентнісного підходу до дослідження підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія та практика професійної підготовки майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти є одним із напрямів досліджень вітчизняних науковців. Так, вивченням проблеми гуманізації, гуманітаризації та філософії освіти займалися В. Андрущенко, О. Базалук, В. Кремень та ін.; особливості педагогіки вищої школи розглядали Н. Булгакова, В. Ортинський, Т. Туркот, М. Фіцула та ін. Питанням професійно-педагогічної підготовки вчителя та стратегій формування його професіо-

налізму присвячено науковій праці А. Алексюка, Г. Васяновича, О. Дубасенюк, І. Зязюна та ін., а психології професійної діяльності та професійного розвитку педагога – праці Г. Балла, Н. Побірченко, В. Рибалки, В. Семиченко, О. Сергеєнкової, Б. Федоришина та ін. Формуванням педагогічної майстерності й творчостих здібностей опікувалися Є. Барбіна, Ю. Кіщенко О. Отич, С. Сисоєва та ін., професійним становленням молодого вчителя – Т. Чувакова та інші. Роль і специфіку організації педагогічної практики досліджували Н. Горобаха, О. Почерніна, Г. Шулдик та ін., а питання єдності теорії і практики у професійній підготовці вчителя – А. Бойко, О. Пехота та ін. Значення та впровадження інноваційних педагогічних технологій у навчальних закладах відображено в працях Р. Гуревича, І. Дичківської, В. Лозовецької, Г. Сазоненко, Л. Штефан та ін.

Компетентнісний підхід (І. Бех, Н. Бібік, О. Глузман, О. Локшина, В. Луговий, Н. Нагорна, С. Ніколаєва, О. Овчарук, Н. Побірченко, О. Пометун, О. Савченко, В. Химинець, Л. Хоружа, А. Ярошенко та ін.) активно впроваджується в сучасній європейській системі освіти. У контексті дослідження він передбачає спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, а саме: на формування не лише знань, умінь і навичок стосовно професійного саморозвитку, а передусім на вироблення досвіду їх застосування.

Формулювання мети. Мета статті полягає в обґрунтуванні компетентнісного підходу дослідження підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку як одного з визначених методологічних підходів до проблеми (акмеологічного, аксіологічного, антропоцентричного, діяльнісного, культурологічного, особистісного, синергетичного, системного, суб'єктного).

Виклад основного матеріалу. Актуальним завданням сучасної вищої педагогічної освіти є забезпечення процесу саморозвитку майбутніх учителів, формування їхньої готовності до безперервного професійного саморозвитку, оскільки соціальним замовленням сьогоденного українського суспільства є особистість конкурентоспроможного педагога, орієнтованого на безперервний професійний саморозвиток і самовдосконалення.

Теоретичний аналіз філософських, психологічних, педагогічних, акмеологічних досліджень з проблеми особистості, її розвитку та самовдосконалення дозволив визначити *розвиток* особистості як зміни, які з часом відбуваються в будові тіла, мисленні чи поведінці людини в результаті біологічних процесів в організмі та впливу оточуючого середовища, а *саморозвиток* особистості – як цілеспрямовану, систематичну, високоорганізовану й творчу діяльність, процес планомірної творчої зміни особистістю власних духовно-ціннісних, морально-етичних, діяльнісно-практичних, чуттєвих, інтелектуальних, характерологічних особливостей для найбільш успішного досягнення своїх життєвих цілей і більш ефективного виконання свого людського, соціального призначення.

На підставі аналізу теоретичних джерел з проблеми дослідження *професійний саморозвиток* трактуємо як свідому діяльність людини, спрямовану на повну реалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері, яку визначає її професія.

Теоретико-методологічну основу формування готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку становлять такі підходи: акмеологічний, що забезпечує підготовку до безперервного професійного саморозвитку майбутніх учителів як особистостей, орієнтованих на найвищі професійні досягнення; аксіологічний, що розглядається в контексті усвідомлення майбутніми педагогами цінностей професійного саморозвитку; антропоцентричний, що дозволяє організувати процес формування готовності до професійного саморозвитку з опорою на самоосвіту і посилення внутрішньої активності студентів; діяльнісний, з позиції якого феномен професійного саморозвитку визначають як спеціально організовану діяльність, спрямовану на досягнення особистістю певного ідеалу та її самореалізацію; компетентнісний, що розглядається в дослідженні у площині формування у майбутнього педагога певних компетенцій, що сприяють успішному розв'язанню ним фахових завдань і безперервному професійному саморозвитку; культурологічний, який передбачає використання феномена культури як стрижневого в розумінні й поясненні педагогічних явищ і процесів, зокрема тих, що стосуються підготовки майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку; особистісний, що забезпечує орієнтування на особистість кожного студента у його підготовці до безперервного професійного саморозвитку; синергетичний, що дозволяє розглядати безперервний професійний саморозвиток майбут-

ніх педагогів у постійному розвитку відповідно до універсальних закономірностей еволюції природи, суспільства й людини; системний, що забезпечує дослідження безперервного професійного саморозвитку майбутніх педагогів як багатоаспектного поняття, до складу якого входять взаємопов'язані й взаємозалежні елементи, й процес підготовки майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку є педагогічною системою. На цій основі вибудовувався авторський підхід до формування готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку [10].

Компетентнісний підхід (competence-based approach) до визначення результатів навчання базується на їх описі в термінах компетентностей. Цей підхід є ключовим методологічним інструментом реалізації цілей Болонського процесу та за своєю сутністю є студенто-центрованим [3].

Компетентнісний підхід – це пріоритетна орієнтація на такі цілі-вектори освіти: здатність до навчання, самовизначення (самодетермінація), самоактуалізація, соціалізація, розвиток індивідуальності особистості [1, с. 4–5], що є особливо актуальним у контексті досліджуваної проблеми професійного саморозвитку.

Цілком слушно, на наш погляд, зазначає Н. Побірченко, що компетентнісний підхід можна розглядати не лише як засіб оновлення змісту освіти, але і як механізм приведення його у відповідність до вимог сучасності [8, с. 25].

Вочевидь, «набір» компетентностей не випадковий, він з належною повнотою і системністю має відображати всю сукупність завдань, необхідність вирішення яких може виникнути у професійній діяльності, має вести до позначки «метакомпетентності» як цілісної характеристики фахівця, який володіє необхідними можливостями вирішення найрізноманітніших завдань професійної діяльності.

А. Ярошенко розглядає компетентнісний підхід як «один із напрямків модернізації освіти і такий, що передбачає високу готовність випускників вищих навчальних закладів до успішної діяльності в різних сферах завдяки сформованості в них системи ключових компетентностей та відповідає прийнятій у більшості розвинених країн загальній концепції освітнього стандарту і прямо пов'язаний з переходом в конструюванні змісту освіти й систем контролю його якості на систему ключових компетентностей» [12, с. 7].

Найбільш повно відображають його зміст О. Пометун та О. Овчарук, які компетентнісний підхід розуміють як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей особистості, результатом якого має стати формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [9, с. 66].

Компетентність / компетентності (competence, competency / competences, competencies) є динамічною комбінацією знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. Компетентності лежать в основі кваліфікації випускника. Компетентність (компетентності) як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не варто плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особі повноваженнями [3].

С. Ніколаєва розглядає компетентність як набуту в процесі навчання інтегровану здатність особистості, що складається зі знань, навичок, умінь, досвіду, цінностей, ставлень тощо, які можуть комплексно реалізовуватися на практиці [5, с. 43]. Погоджуючись з С. Ніколаєвою, можна умовно визначити «компетентність професійного саморозвитку майбутнього вчителя» як інтегровану здатність особистості, що поєднує знання стосовно професійного саморозвитку, уміння, навички, досвід професійного саморозвитку, ціннісні орієнтації на професійний саморозвиток, позитивне ставлення до саморозвитку. Усе це комплексно реалізується в навчально-виховному процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. Однак зауважимо, що у дослідженні ми використовуємо термін не «компетентність», а «готовність до професійного саморозвитку», який є, на наш погляд, ширшим.

Для майбутніх педагогів важливою є професійна компетентність. На думку В. Сластьоніна [6], поняття «професійна компетентність педагога» поєднує сукупність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності. З огляду на проблему до-

слідження, готовність майбутніх педагогів до професійного саморозвитку вважаємо складовою професійної компетентності майбутніх учителів.

Варто назвати основні показники професійної компетентності вчителя, що найчастіше визначаються дослідниками, а саме: особистісні якості, особливо перетворювальні та психологічні; усвідомлення ролі педагога у вихованні громадянина, патріота; безперервне підвищення загальної та професійної культури; пошукова діяльність учителя; володіння методами педагогічного дослідження; конструювання власного педагогічного досвіду; результативність навчально-виховного процесу; активна педагогічна діяльність, спрямована на перетворення особистості учня й учителя [7]. Безперервний професійний саморозвиток у контексті дослідження власне й спрямований на перетворення особистості майбутнього учителя.

З огляду на зазначене, В. Пелагейченко розуміє професійну компетентність педагога як таку пошукову діяльність учителя, за якої на основі бази знань, умінь, навичок та усвідомленого розуміння своєї ролі в суспільстві, безперервного самовдосконалення й саморозвитку особистості він забезпечує оптимальний варіант організації навчально-виховного процесу з метою формування творчої особистості [7]. Цілком погоджуємося з такою оцінкою автором безперервного професійного саморозвитку.

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять наукові розробки С. Іванової, яка стверджує, що професійна компетентність педагога складається з чотирьох компонентів, які формуються під час навчання у ВНЗ та вдосконалюються у процесі подальшої професійної діяльності: спеціальна складова – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток; соціальна складова – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співробітництвом, а також прийнятими в певній професії прийомами фахового спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці; індивідуальна складова – володіння прийомми самореалізації та розвитку індивідуальності у межах професії, готовність до фахового зростання, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень; особистісна складова – володіння прийомми особистісного самовираження та саморозвитку засобами протистояння професійним деформаціям особистості [2]. Остання складова є особливо важливою в контексті нашого дослідження.

Сутність компетентного підходу полягає у спрямованості освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості, якими мають оволодіти студенти під час навчання, розвитку в особистості здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання та досвід у професійній діяльності [11]. Вважаємо, що саме завдяки реалізації цього підходу в студентів розвивається професійна компетентність, складовою якої є готовність до безперервного професійного саморозвитку.

Компетентнісний підхід передбачає формування практичних умінь професійного саморозвитку. У процесі його застосування акцентується увага на переорієнтації з процесу навчання на практичний результат, тобто на можливість майбутніх педагогів здійснювати власний професійний саморозвиток і здатність студентів практично діяти, застосовувати набуті вміння стосовно професійного саморозвитку для збагачення відповідного досвіду.

Висновки. Отже, наведено методологічна позиція є тією призмою, через яку здійснюється відбір і структурування загальнотеоретичних ідей, які становлять концептуальну основу системи підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку.

Наголосимо, що використання компетентного підходу в процесі підготовки майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку забезпечує, на нашу думку, досягнення високої якості фахової підготовки, результатом якої є особистість майбутнього педагога, здатного до постановки та вирішення різноманітних суспільних і професійних завдань, конкурентоспроможного на ринку праці, здатного практично діяти і застосовувати в майбутній фаховій діяльності набутий досвід професійного саморозвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку й розробці науково-методичної системи підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку, що відображає педагогічні цілі, методологічні засади, психолого-педагогічні закономірності, загальні та специфічні принципи тощо.

Список використаних джерел

1. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учеб. пособ. / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.
2. Иванова С.В. Функціональний підхід до визначення професійної компетентності вчителя біології та організація її вдосконалення в закладі післядипломної освіти / С.В. Иванова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. 2008. – Вип. 42. – С. 106–110.
3. Національний освітній глосарій: вища освіта. 2-ге вид., перероб. і доп. / авт.-уклад.: В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова, В.І. Луговий, А.В. Ставицький, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / за ред. В.Г. Кременя. – К.: Плеяди, 2014. – 100 с.
4. Некрасова С.М. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх магістрів з управління навчальним закладом: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Світлана Миколаївна Некрасова. – Запоріжжя: Б.в., 2012. – 20 с.
5. Ніколаєва С.Ю. Сучасні тенденції формування іншомовної комунікативної компетентності в учнів початкової школи / С.Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2012. – № 1. – С. 42–51.
6. Педагогика: учеб. пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А. Слосаренко, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – 3-е изд. – М.: Школа-Пресса, 2000 – 512 с.
7. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя [Електронний ресурс] / В. Пелагейченко. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/9170/>
8. Побірченко Н.С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект / Н.С. Побірченко // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – № 3. – С. 24–31.
9. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та українські перспективи / за ред. О.В. Овчарук. – К., 2004. – 111 с.
10. Фрицюк В.А. Професійний саморозвиток майбутнього педагога: монографія / Валентина Анатоліївна Фрицюк. – Вінниця: Нілан ЛТД, 2016. – 364 с.
11. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [Електронний ресурс] / В. Химинець // Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. – Режим доступу: <http://zakinpro.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>
12. Ярошенко А.О. Компетентнісний підхід як один із напрямів підвищення якості освіти підготовки фахівців соціальної сфери / А. О. Ярошенко // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2013. – Вип. 14. – С. 5–12.

References

1. Zeer, E.F., Pavlova, A.M. & Symaniuk, E.E. (2005). *Modernizatsiia professionalnogo obrazovaniia: kompetentnostnyi podkhod* [Modernization of professional education: competence approach]. Moscow, Moskovskii psikhologo-sotsialnyi institut Publ., 216 p. (In Russian).
2. Ivanova, S.V. (2008). *Funktsionalnyi pidkhd do vyznachennia profesiinoi kompetentnosti vchytelia biolohii ta orhanizatsiia ii vdoskonalennia v zakladi pisladyplomnoi osvity* [Functional approach to the definition of professional competence of a teacher of biology and organization of its improvement in the institution of postgraduate education]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka* [Bulletin of the Zhytomyr State University named after. I. Frank], issue 42, pp. 106–110 (in Ukrainian).
3. Zakharchenko, M.V., Kalashnikova, S.A., Luhovyi, V.I., Stavytskyi, A.V., Rashkevych, Yu.M. & Talanova, Zh.V. (2014). *Natsionalnyi osvittinii hlosarii: vyshcha osvita. 2-e vyd., pererob. i dop.* [National Educational Glossary: Higher Education. 2nd ed., rev. and add.]. Kyiv, Pleiady Publ., 100 p. (In Ukrainian).
4. Nekrasova, S.M. (2012). *Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samorozvytku maibutnikh mahistriv z upravlinnia navchalnym zakladom. Avtoref. dys. kand. ped. nauk* [Formation of preparedness for professional self-development of future masters in management of an educational institution. Avtoref. kand. ped. sci. diss.]. Zaporizhzhia, B.v. Publ., 20 p. (In Ukrainian).
5. Nikolaieva, S.Yu. (2012). *Suchasni tendentsii formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentsii v uchniv pochatkovoї shkoly* [Modern tendencies of formation of foreign language communicative competence in elementary school students]. *Inozemni movy* [Foreign languages], no. 1, pp. 42–51 (in Ukrainian).

6. Slastenin, V.A., Isaev, I.F., Mishchenko, A.I. & Shyianov, E.N. (2000). *Pedahohika. 3-e izd.* [Pedagogy. 3rd ed.]. Moscow, Shkola-Pressa Publ., 512 p. (In Russian).
7. Pelaheichenko, V. *Kliuchovi komponenty kompetentnosti vchytelia* [Key competency components of the teacher]. Access mode: <http://osvita.ua/school/method/9170/> (in Ukrainian).
8. Pobirchenko, N.S. (2012). *Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli: teoretychnyi aspekt* [Competency approach in high school: theoretical aspect]. *Osvita ta pedahohichna nauka* [Education and pedagogical science], no. 3, pp. 24–31 (In Ukrainian).
9. Pometun, O.I. (2004). *Dyskusiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhodu v ukrainskii osviti* [Discussion of Ukrainian teachers around the introduction of a competent approach in Ukrainian education]. *Kompetentnistnyi pidkhid u suchasni osviti. Svitovyi pidkhid ta ukrainski perspektyvy* [Competency approach in modern education. Global Approach and Ukrainian Perspectives]. Kyiv, 111 p. (In Ukrainian).
10. Frytsiuk, V.A. (2016). *Profesiyni samorozvytok maibutnoho pedahoha* [Professional self-development of the future teacher]. Vinnytsia, Nilan LTD Publ., 364 p. (In Ukrainian).
11. Khymynets, V. *Kompetentnisnyi pidkhid do profesiinoho rozvytku vchytelia* [Competent approach to professional development of a teacher]. *Zakarpatskyi instytut pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity* [Transcarpathian Institute of Postgraduate Pedagogical Education]. Access mode: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49> (in Ukrainian).
12. Yaroshenko, A.O. (2013). *Kompetentnisnyi pidkhid yak odyin iz napriamiv pidvyshchennia yakosti osvity pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [Competency approach as one of the directions of improving the quality of education of specialists in the social sphere]. *Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiologhiia, psykholohiia, pedahohika, menedzhment* [International scientific forum: sociology, psychology, pedagogy, management], issue 14, pp. 5-12 (in Ukrainian).

Рассматривается компетентностный подход к исследованию подготовки будущих педагогов к непрерывному профессиональному саморазвитию как один из важных из методологических подходов (акмеологический, аксиологический, антропоцентричный, деятельностный, культурологический, личностный, синергетический, системный, субъектный) к проблеме. Уточнено определение «компетентность профессионального саморазвития будущего учителя» как интегрированная способность личности, которая сочетает знания о профессиональном саморазвитии, умения, навыки, опыт профессионального саморазвития, ценностные ориентации на профессиональное саморазвитие, позитивное отношение к саморазвитию; раскрыта сущность и основные показатели профессиональной компетентности учителя.

Ключевые слова: профессиональное саморазвитие, готовность, будущие педагоги, методологические подходы, компетентностный подход.

Scientific and methodological system of prospective teachers' training for continuous professional self-development is substantiated and developed in the article, which is based on the concepts of acmeological, axiological, anthropocentric, activities, competence, cultural, personal, synergistic and systematic approaches. The system takes into account the structure of readiness of prospective teachers for professional self-development and trends of modern education.

«The readiness of prospective teacher for continuous professional self-development» is considered as the student's ability to perform purposeful reflexive activities associated with design and implementation of quality changes in personality's identity and practical realization of subjective experience in the field of professional self-determination and self-realization on the basis of conscious self-regulation of one's own educational and professional activities.

Key words: professional self-development, readiness, future teachers, methodological approaches, competence approach.

Одержано 3.01.2018.